

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
QISHLOQ VA SUV XO'JALIGI VAZIRLIGI
SAMARQAND QISHLOQ XO'JALIK INSTITUTI
VETERINARIYA, ZOOTEKNIYA VA QORAKO'LCHILIK
FAKUL'TETI
“PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA O'QITISH METODIKASI”
KAFEDRASI
O'QITUVCHINING NUTQ MADANIYATI FANIDAN

REFERAT

MAVZU: NUTQNING ASOSIY XUSUSIYATLARI

Bajardi: S. Davronova

Tekshirdi: G. Amirova

SAMARQAND 2012 y.

NUTQNING ASOSIY XUSUSIYATLARI.

REJA:

1. Nutqning to`g`riligi
2. Nutqning aniqligi.
3. Nutqning mantiqiyliigi.
4. Nutqning sofliigi.
5. Nutqning asosiy me`yorlari.

Nutq so`zlovchi yoki yozuvchi tomonidan shakllantirilgan matnning tashqi ko`rinishi bo`lib, u faqatgina lisoniy hodisa sanalmasdan, balki ham ruhiyat, ham nafosat hodisasi hisoblanadi. Shuning uchun ham yaxshi nutq deyilganda aytilmoqchi bo`lgan maqsadning tinglovchi va kitobxonga to`liq yetib borishi, ularga ma`lum ta`sir o`tkazishi nazarda tutiladi. Shunga ko`ra nutq oldiga ma`lum talablar qo`yiladi. Bu talablar nutqning mantiq jihatdan to`g`ri, aniq, chiroyli, erkin, maqsadga muvofiq bo`lishidir. Bu belgilar nutqning asosiy sifatleri, xususiyatlari deb qaraladi.

Nutqning to`g`riligi.

Nutqning to`g`riligi uning adabiy tili me`yorlariga muvofiq kelishidir. Bunda quyidagi me`yorlar hisobga olinadi.:

a) talaffuz me`yorlari:

Unli va undosh talaffuzi, so`z tarkibidagi qo`sh va yondosh unlilar talaffuzi, tutuq belgili so`zlar talaffuzi, kishilarning ism-familiyalari, qisqartma otlar, qo`shma fe`llar, so`z birikmalari, morfologik ko`rsatkichlar, so`z yasovchi forma yasovchi qo`shimchalar talaffuzlari.

b) morfologik me`yorlar:

Adabiy til dialect va shevalardan o`z morfologik me`yorlariga ko`ra ham farqlanadi. Buni biz adabiy tilda sozlarning kelishiklarda turlanishi, fe`llarning tuslanishi, son-miqdor tushunchalarning ifodalanish usullarida, shuningdek, so`z va so`z shakllarining yasaliish xususiyatlarida ko`ramiz.

v) sintaktik me`yorlar:

Ega-kesimning mosligi, ikkinchi darajali bo`laklarning ularga bog`lanish qonuniyatlari.

g) imloviy me'yorlar:

Adabiy til yagona va umumxalq yozuv me'yorlariga tayanadi. Bu me'yorlar maxsus ishlangan va kelishilgan imlo qoidalarida o`z ifodasini topadi. Adabiy til imlo qoidalarini bu til yozuvi, yozma shaklida foydalanuvchi barcha uchun umummajburiydir. Orfografik me'yorlar va bunga doir imlo qoidalarini adabiy til yozma shaklining takomilida belgilangan omildir.

lug`aviy me'yorlar:

Har bir xalq tili o`sha millat a`zolarining erkin va bimalol fikrlasha olishi uchun yetarli bo`lgan so`z boyligiga ega. Bir tilga mansub bo`lgan bir sheva bu tilning boshqa guruh shevalaridan, jonli so`zlashuv tili esa adabiy tilda qo`llanuvchi so`zlar miqdori, xarakteri, shakli, hatto ma'nosiga ko`ra farqlanib turadi. Mana shunday xususiyat adabiy til bilan shevalar, jonli so`zlashuv tili bilan adabiy til doirasida ham mavjuddir. Demak, tildagi barcha sozlar adabiy tilda qo`llanilavermaydi.

Nutqning aniqligi.

Nutqning aniqligi tabiat va jamiyatdagi narsa va hodisalar bilan ularning nutqdagi atamasi bo`lgan materialni o`rtasidagi mutanosiblikni taqozo qiladi:

- a) sinonimlardan o`rinli foydalanish;
- b) antonimlardan to`g`ri foydalanish;
- c) ko`chma ma'noli so`zlarni o`rinli qo`llash;
- d) so`z birikmalarini to`g`ri qo`llash;
- e) iboralarni to`g`ri qo`llash;

O`qituvchi nutqida atamalar va mutaxassislikka oid leksika asosiy o`rinni egallaydi. Ular o`quvchi bilimining dunyoqarashining bilishi hisoblanadi.

Fan sifatida o'zbek tilshunosligi ham boy atamalarga ega. Ularning bir qismi tilshunos olimlarimiz tomonidan ijod qilingan bu bir qismi boshqa tillardan to'g'ri yoki kalkalash (nusxa olish) orqali qabul qilingandir.

XX asrda xalqaro ilmiy aloqalar nihoyatda ravnaq topdi. Ayni til hodisasi bir necha atama bilan izohlanadigan holatlar nihoyatda ko'paydi.

Aniqlik nutqning muhim fazilatlaridan biri sifatida qadimdan ma'lum. G'arb mutafakkirlari ham, Sharq olimlari ham aniqlikni nutq sifatlarining birinchi sharti hisoblanganlar. Aristotel "Agar nutq noaniq bo'lsa, u maqsadga erishmaydi" degan bo'lsa, Kaykovus: "Ey, farzand, so'zning yuz va orqa tomonini bilgin. Ularga rioya qilgan, so'zlaganda ma'noli gapir, notiqlikning alomatidir". Agar gapirgan vaqtingda so'zning qanday ma'noga ega ekanligini bilmasang aniqlik nutqning tenbrlarini yaxshilash, diktsiyaga e'tibor berish, tovushlarning past baland tovlanib turishi, unli va undoshlarni talaffuz etish, ohang kabilar.

O'zbek adabiy tili og'zaki nutq texnikasini rivojiga o'zbek madaniyatining atoqli namoyondalari – shoirlar, yozuvchilar. Can'atkorlar, aktyorlar katta hissa qo'shadilar..

Yozma nutq texnikasi o'z mohiyatiga ko'ra ikki turga bo'linadi.

1. Har qanday yozma nutq uchun zarur bo'lgan texnik xususiyatlar.

"Nutqning aniqligi so'zning narsa va hodisalardan aks etgan borliq belgilari bilan qat'iy mos kelinishidir". Deydi rus tilshunosi V.N.Golovin.

Aniqlik ikki xil bo'ladi: narsaning aniqligi va tushuncha aniqligi. Narsa aniqligi nutqda aks etgan mavjudlikning narsalar, hodisalar doirasi bilan nusxa mazmunining munosabatida ko'riladi. Demak, mavjudlik narsalar, hodisalar orqali nutqda aniq aks etgan bo'lsa, bunday nutq aniq hisoblanadi.

Nutqning har tomonlama to'g'rib o'lishi uchun narsa aniqligining o'zi yetarli emas. Tushunchaviy aniqlik ham bo'lishi zarur. A.Qahhor "Men yozilgan sahifani hatto jumlani ham ustidan tuzata olmayman. Jumla hatto butun bir sahifaning bir so'zini o'chirib, o'rniga, boshqasini yozish uchun boshqa qog'ozga o'sha jumla, hatto sahifani

ko`chirib yozaman. Nutq bilan qilingan mehnat dard va quvonchni yuzaga chiqara oladi” – degan edi.

Aniq nutq yaratish so`zlovchidan quyidagilarni o`rganish va ularga amal qilishni talab qiladi:

- a) tilning sinonimik imkoniyatlarini bilish va sinonimik qatorlardan kerakli variantni ajratib nutqda qo`llash.
- b) Nutqda ishlatiladigan so`zning otlashgan ma`nolarini har tomonlama bilish; nojiddiy, taxminiy qo`llashlardan qochish; chunki batayn soz qo`llash nutqni beburd qiladi;
- c) So`zning ko`p ma`noliligiga jiddiy e`tibor berish, ko`p ma`noni soz nutqda qo`llanganda o`zining qaysi ma`noda ishlatilayotganligini aniq tasavvur qilish, fikr yuzaga chiqishida bu so`zning boshqa ma`no qirralari mon`elik qilish-qilmasligini ko`z oldiga keltirish; omonimlarning xususiyatlarini adabiy normadagi ifodalar bilan yetkazishidir. O`qituvchining tili hamma vaqt o`zbek adabiy tili normalarga sodiq qoladi, adabiy tilning go`zal va ta`sirchanligini o`zida saqlaydi. Adabiy til ma`lum qo`shimchalar, Grammatik kategoriyalarni qo`llanilishidagi bir xilligi, barqarorligi bilan umumo`zbek harakatlarida bo`ladi. Shevalardan ustun turadi. Uning ustunligini bir tomondan adabiy normalar belgilaydi.

Nutqning mantiqiyligi.

Mantiqiy nutq deb yaxlit bir tizim asosida tuzilgan, fikrlar rivoji izchil bo`lgan, har bir so`z, ibora maqsadga muvofiq ravishda ishlatiladigan nutqqa aytiladi.

Nutqning mantiqiyligi uning asosiy sifatlari – to`g`rilik va anqlik bilan chambarchas bog`liqdir. Grammatik jihatdan to`g`ri tuzilmagan nutq ham, fikrni ifodalash uchun noto`g`ri tanlangan lug`aviy birlik ham mantiqiylikni buzadi. Mantiqiy izchillikning buzilishi tinglovchi va o`quvchiga ifodalanayotgan fikrning to`liq borib yetmasligiga, ba`zan, umuman, anglashmasligiga olib kelishi mumkin.

Nutqning mantiqiy buzilishi, eng avvalo, so`zlovchi va yozuvchining tafakkur uquvi, qobiliyati bilan bog`liq. Shuning uchun mantiqiylik faqatgina lisoniy hodisa

sanalmasdan, balki tafakkur hodisasi ham sanaladi. Bunda mavzu bo'yicha mavjud bilim asosida mulohaza yurgizish diqqatga sazovordir.

So'zlarning o'zi ifodalanayotgan narsa-hodisalarga mos ravishda fikrning aniq ifodalanishi narsa mantiqiyligi bo'lsa, soz birikmalari, gaplar, hatto butun-butun matnlarning bir-biriga mosligi, fikrni izchil davom ettirishga bo'ysundirilishi tushuncha mantiqiyligidir.

Mantiqiylik shartlari:

- a) tushunchalar mantiqiyligiga rioya qilish;
- b) uslubiy me'yorga amal qilish;
- c) leksik-semantik va sintaktik me'yorga rioya qilish.

Mantiqiyligiga putur yetgan gaplarga misollar:

- Olti oylik davlatga sut sotish rejasi bajarildi.
- U bir kitobga 5 so'mdan qo'yib sotmoqda.
- Akulalar tirik bola tug'adi.
- Erkak paypoqlar narxi 30 foizga arzonlashdi.

O'qituvchi nutqining mantiqiyligi. Nutqda bayon etilgan fikrning qismlari va alohida fikrning o'zaro mutanosibligi mantiqiyligi deb yuritiladi.

Mantiqli nutqda gaplardan fikrlar butun nutqdan kelib chiqadigan fikrning qismlari hisoblanadi. Ular orasida ziddiyat bo'lmaydi.

Mantiqiylik aniqlikka suyanadi. Noaniq nutq mantiqiy bo'la olmaydi. Nutqda mantiqlikka erishish uchun unda qo'llangan so'zlar bilan ularning predmetlik ma'nolari mos bo'lishi lozim.

So'zlar qat'iy aniqlikda qo'llanganda ham mantiqlik buzilishi mumkin, chunki aniqlik leksik nutq bilan mantiqiylik sintaktik qurilishi bilan bog'langandir. Mantiqiylikning predmet mantiqiyligi va tushuncha mantiqiyligi deb ikkiga ajratish mumkin. Predmet mantiqiyligi nutqda til birliklarining o'zaro ichki munosabatlari mosligidan iborat.

Tushuncha mantiqiyliги mantiqiy fikr tuzilishi hamda bu tuzilishning nutqdagi til belgilari ma'no aloqalaridan iborat.

Mantiqiylikni ta'minlash 2 shartga asoslanadi. Birinchisi, ekstralingvistik shart. Bu shart to'g'ri mulohaza qilishning normalari va printsiplarini egallashni taqozo etadi. To'g'ri nutq uchun kurashuvchi eng avvalo, mantiqiy fikrlashni o'rganishi lozim.

Ikkinchi shart sof lingvistik bo'lib, nutqiy tuzilish belgining bir-biriga zid bo'lmasligini, mazmuniy bog'liqligini uyushtiruvchi til vositalarini bilishni talab qiladi.

Nutqning sofliги.

G'ayri adabiy til unsurlaridan holi bo'lgan nutq sof nutq deyiladi.

Nutqning sofliгiga quyidagilar putur yetkazadi:

- a) dialektalizmlar;
- b) g'ayri tildan olingan so'zlar;
- c) jargon va argolar;
- d) vulgarizmlar;
- e) parazit so'zlar.

Nutqning ta'sirchanliги. Tinglovchi va o'quvchi ruhida o'zgarish, hayajon yasovchi nutq ta'sirchan nutq deyiladi. Bunday nutq oldiga quyidagi talablar qo'yiladi:

- a) tinglovchi e'tiborini tortish;
- b) tinglovchi qiziqishini oshirish;
- c) nutq dalil, isbot misollarning yetarli bo'lishini ta'minlash;
- d) fikrni bayon etishda qiziqarli shakllardan foydalanish;
- e) so'zlashda tabiiylikka erishish.

Nutqning asosiy me'yorlari

Til madaniyati umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismidir. Zeroki, til madaniyatisiz, umuman, hech qanday madaniyat haqida gap bo'lishi mumkin emas. Bunda nutq muhim o'rin tutadi. Nutq muomala vositasi bo'lib, muomala maqsadlariga xizmat qiladi. Til esa ma'lum tarzda tashkil topgan (birlashgan) birliklarni ajrata olib,

muomalaga imkon yarata oladigan asosdir. Nutq o'zining individual holati, til esa umumiyliigi bilan xarakterlanadi. Umumxalq tili har doim muqarrar ravishda ayrim nutq ko'nikmalarida, holatlarida o'zgarib, xillanib turadi. Nutq tarixiy va ijtimoiy sharoitning barcha omillari ta'sirida bo'ladi, biroq til o'z me'yorlari bilan nutqning bunday ta'sirlaridan o'zini asrab, saqlab boradi [Zveginsev, 101, 103-105].

Ma'lumki, nutq odatda gaplardan, jumalardan tashkil topadi. Nutq qurilishi uchun esa so'zlar kerak. So'zlar bir-biri bilan ohang va grammatik – semantik jihatdan bog'lanib, muayyan fikrni anglatuvchi gapni hosil qiladi. Shuning uchun notiq birinchi galda so'zga alohida e'tibor berishi kerak. Shu ma'noda notiq har doim adabiy tilda gapirishga odatlanmog'i lozim, chunki adabiy til muayyan me'yorlarga, qonun-qoidalarga bo'ysindirilgan bo'ladi.

Demokratik o'zgarishlar sodir bo'layotgan hozirgi kunda har bir ziyoli o'z nutqini adabiy til me'yorlari talabi asosida qurishga harakat qilayotgani ko'pchilikka ayon. Shu bilan birga ayrim ma'lumotli, hatto oliy filologik ma'lumotga ega bo'lgan kishilar o'rtasida ham adabiy til me'yorlarini chetlab o'tib, o'z shevalarida so'zlashayotganiga tez-tez guvoh bo'lib turamiz. Afsuski, Shunday o'qituvchilarimiz ham borki, ular adabiy til qonun-qoidalariga faqat dars jarayonidagina rioya qilib, o'z uylarida, oila a'zolari va tanish-bilishlari bilan o'z shevalarida so'zlashadilar. Bunday holatni o'sha o'qituvchi o'z o'quvchisi (talabasi) bilan bo'lgan muloqotda ham takrorlaydi. Bu esa, o'z navbatida, o'quvchi (talaba) larda nutq madaniyati ko'nikmalarini shakllantirishga, so'zsiz, salbiy ta'sir etadi.

Biz bunda tilning barcha sathlari (fonetika, leksika, grammatika, imlo qoidalari, uslubiyat kabi)ga oid hodisalarni nazarda tutayapmiz. Ana Shu sathlarning har qaysisiga oid bo'lgan me'yorlari mavjud, ya'ni adabiy tilning ilm-fan, madaniyat, san'at, ta'lim-tarbiya, matbuot, ma'muriy ish yuritish va hayotimizning boshqa sohalarida qo'llaniladigan, umum tomonidan qabul qilingan, olim va adiblarning asar va nutqlarida muvaffaqiyatli ishlatilib kelinayotgan fonetik, leksik, grammatik, orfografik va uslubiy me'yorlar bor. Biz Shular haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz. 1. Adabiy tilning fonetik me'yorlari deyilganda tilning funksional ko'rinishlarida amal qiladigan umum

tomonidan tan olingan orfoepik qoidalar tuShuniladi. Bunda soʻz, birikma va gaplar adabiy talaffuz meʼyorlari asosida talaffuz etilishi asos qilinib olinadi.

Masalan, oʻzbek tili talaffuz imkoniyatlari (paradigmasi) da «choʻyxona», «chayxana», «choyxona» shakllari mavjud. Ulardan qaysi biri mos ekanligini adabiy meʼyor belgilaydi, yaʼni «choyxona» soʻzining birinchi boʻgʻinidagi unli tovushni paradigma oʻ, yoki o, yoki a, ikkinchi boʻgʻinidagi unlini oʻ, yoki o, yoki a tarzida talaffuz etish imkonini beradi (choʻyxona – Buxoro, Samarqand til shevalarida, chayxana – qipchoq shevalarida, choyxona – markaziy shaharlardagi qorluq shevalarida va adabiy tilda). Ammo adabiy meʼyor unlilardan faqat lablanmagan o ni talaffuz etishni tavsiya etadi. Demak, meʼyor koʻpincha bir variantni tanlaydi [Qudratov, 41].

Yoki adabiy tildagi «togʻa» soʻzi Buxoroda «tagʻo», Samarqand, Qashqadaryo va Surxondaryo aholisining qipchoq shevalarida «tagʻa» tarzida talaffuz etiladi.

Bu xildagi nutqiy buzilishlarni, jumladan, rus tilining dialekt va sheva vakillari nutqlarida ham uchratish mumkin. Masalan, «kogo», «chego» soʻzlaridagi «g» harfining «v» deb talaffuz qilinishi oʻrniga «g» deb aytilishi yoki «chto» soʻzidagi «ch» harfining adabiy meʼyor boʻyicha «sh» deb aytilishi oʻrniga shevada «ch» deb talaffuz qilinishi kabilar.

Rus tilShunosi, prof. V.I.Chernishev yozma va ogʻzaki nutqni yaxlit bir narsa deb tuShunib, Shunday fikr bildiradi: «Voda», «pyatok», «yego», «konechno», «chto» soʻzlarini koʻrgan zahotimiz biz ularni: «vada», «petok», «yevo», «kaneshna», «shto» deb oʻqiymiz...Oʻquvchilar odatda «yevo», «shto» deyishadi, kitobdan esa xuddi yozilganidek «yego», «chto» deb oʻqishadi. Baʼzi pedagoglar buni maʼqul topib, Shu yoʻsinda ish tutishni tavsiya etishadi, biroq ular bu bilan juda katta xatolikka yoʻl qoʻyishayotganini anglashmaydilar: bu holda maktab umum tomonidan qabul qilingan oʻqimishli tildan chekingan va oʻquvchini butunlay notoʻgʻri yoʻlga solgan boʻladi [CHernыshev, 538-539]. Koʻrinadiki, taʼlim-tarbiya maskanlarida yoshlarga soʻz, birikma va gaplarning orfoepik meʼyorlarini toʻgʻri oʻrgatish kelajakda ular nutqining adabiy talaffuz qoidalarini asosida shakllanishiga olib keladi.

Adabiy tilning leksik meʼyorlari deganda odatda tilning barcha funksional sohalarida umumiy til xazinasidan tanlangan, yasalgan va boshqa tillardan olingan,

lugʻatlarda jamlangan, olim va adiblarning asar va nutqlarida ishlatilib yurgan barqaror soʻz va iboralar nazarda tutiladi. Nutq madaniyati ana Shu soʻz va iboralardan oʻrinli foydalana bilishni, shevaga oid soʻz va iboralardan qocha bilishni taqozo qiladi.

Chunonchi adabiy tildagi «ona», «pishirmoq», «kurash», «supurgi», «yopmoq», «yopib qoʻymoq» soʻzlari Qarshi shevasida «una», «bishirmoq», «gurash», «jorip», «quvshirmoq», «qashamoq» deyiladi.

Adabiy tildagi «qanday qilib» birikmasi Samarqand, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarining aksar tumanlarida «qaytib» tarzida ishlatiladi. Adabiy tildagi «nimaga» («nima uchun») oʻrnida Shu viloyatlarda «hyey» shakli qoʻllaniladi.

Chelak va Payariq tumanlarida «kar» soʻzi oʻrnida «garang» soʻzi koʻproq ishlatiladi. Maʼlumki, adabiy tilda «xursand boʻlmoq», «shod boʻlmoq» («shodlanmoq»), «quvonmoq» soʻzlari sinonimik qatorni tashkil qiladi. Lekin ushbu soʻzlar oʻzaro maʼnodosh boʻlsa-da, hududiy qoʻllanishi jihatidan bir-biridan farq qiladi. Masalan, Pastdargʻom va boshqa tumanlar aholisi «xursand boʻlmoq»ni ishlatib, Xatirchi tumanidagilar «quvonmoq»ni ishlatishni afzal koʻrishadi. Xuddi Shuningdek, Samarqand viloyatining koʻpchilik tumanlarida «narvon» soʻzi ishlatilsa, Chelak tumani aholisi esa «shoti»ni ishlatishga moyil. Darvoqe, «narvon» soʻzi ham, «shoti» soʻzi ham bir predmetning adabiy meʼyor sifatida qabul qilingan ikki xil koʻrinishidir.

Urgut tumanida «osh» deganda aksar hollarda «suyuq ovqat»-shoʻrvaga yaqin piyova tushuniladi. Respublikamizning boshqa hududlarida «osh» deyilganda, odatda, «palov» tushuniladi, urgutliklar «palov»ni «palov» deyishadi.

Samarqand viloyatining koʻpchilik hududida «gaplashamiz» deyishsa, Bulungʻur va Jomboy tumanlarida esa «hangoma qilamiz»ni maʼqul topishadi. Yoki Respublikamizning aksar viloyatlarida «kechqurun» soʻzini ishlatishsa, Toshkentda «oqshom» varianti koʻproq ishlatiladi.

Mavzuga oid soʻz va iboralar: Adabiy til meʼyorlari, talaffuz meʼyorlari, morfologik meʼyorlar, lugʻaviy meʼyorlar, nutqning mantiqiyligi, nutqning sofligi, nutqning taʼsirchanligi. Soʻz yasovchi qoʻshimcha, jumla, gap, kelishik qoʻshimchalari, dialekt, sheva, adabiy til, fonetik meʼyor, leksik meʼyor, morfologik meʼyor, sintaktik meʼyor.

Adabiyotlar

1. R.Qo`ng`urov va b. Nutq madaniyati va uslubiyoti asoslari. T., “O`qituvchi”, 1992.
2. E.A.Begmatov. Notiqning nodir boyligi. T., “O`zbekiston”, 1980.
3. H.Abdurahmonov, N,Mahmudov. So`z etikasi. T., “Fan”, 1981 y.
4. Zveginsev V.A.Teoreticheskaya i prikladnaya lingvistika.- M.,1968.-S.101, 103-105.
5. Qudratov T. Nutq madaniyati asoslari.-T.:O`qituvchi, 1993, 39-42-betlar.
6. Elmurodov N. Nutq madaniyati masalalari.-S.:SamDU nashri, 1999, 48-54-betlar.
7. Abdurahmonov G‘., Rustamov H. Ona tili. 10-11-sinflar uchun darslik.- T.:O`qituvchi, 1995, 116-124-betlar.

Qo‘shimcha adabiyotlar

1. Koduxov V.I. Vvedeniye v yazykoznaniye.-M.: Prosveshcheniye, 1979.-S.281-282.
2. Kostomarov V.G. Problemy kultury rechi // Teoreticheskiye problemy sovetskogo yazykoznaniya.-M.:Nauka, 1968.-S.126-139.